

ZANZIBAR – OTOK SUŽNJEV IN ZAČIMB

Mimi Urbanc

UDK: 913(678.1 Zanzibar)
COBISS: 1.04

IZVLEČEK

Zanzibar – otok sužnjev in začimb

Zgodovino otoka začimb, s palmami obdanih peščenih plaž, toplega turkiznega morja in neomadeževanih koralnih grebenov so oblikovali monsunski vetrovi, ki med decembrom in februarjem pihajo od severovzhoda prek Indijskega oceana. Stoletja so spodbujali Indijce, Arabce in Perzijce, da so svoje ladje usmerjali proti vzhodni Afriki. Ljudje, ki so nadzorovali trgovske poti v tem delu sveta, kjer je bil Zanzibar ključno pristanišče, so ustvarili njegovo edinstveno podobo.

KLJUČNE BESEDE

Zanzibar, Tanzanija, vzhodna Afrika, trgovina s sužnji, začimbe

ABSTRACT

Zanzibar – the Slave and Spice Island

The history of the spice island, the island of white sandy palm-fringed beaches lapped by the warm turquoise waters and pristine coral reefs, was written by the monsoon winds that blow from December to February from the northeast over the Indian Ocean. These winds encouraged Indians, Arabs, and Persians to direct their dhows toward eastern Africa. The unique image of Zanzibar, a key port on the thriving Indian Ocean trade routes, was shaped by the people who sought to control the trade.

KEY WORDS

Zanzibar, Tanzania, Eastern Africa, slave trade, spices

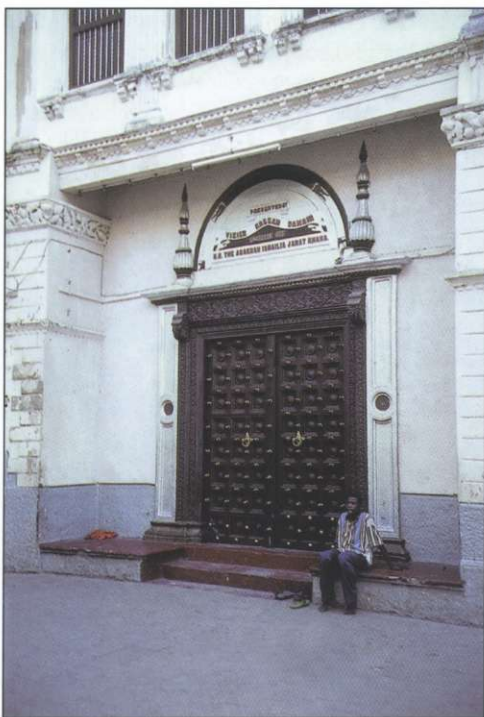
AVTOR

Mimi Urbanc

Naziv: mag., univ. dipl. geograf in prof. zgodovine
Naslov: Geografski inštitut Antona Melika
ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana
Telefon: +386 (0)1 470 63 54
E-pošta: mimi@zrc-sazu.si

Uvod. Zanzibarsko otočje je vse od združitve s Tanganjiko leta 1964 v Združeno republiko Tanzanijo v senci celinskega dela dežele. Še pred 150 leti pa so Unguja, Pemba ter ostalih 50 majhnih otokov pisali zgodovino velikemu delu vzhodne Afrike. Unguja oziroma Zanzibar, največji med njimi, je bil eno najpomembnejših pristanišč v cvetoči trgovini na Indijskem oceanu. Na koralnem otoku, ki leži le 40 km stran od vzhodnoafriške obale, je bila v 18. in 19. stoletju ena največjih suženjskih tržnic na svetu.

Že v daljni preteklosti je z bantujkim prebivalstvom naseljeni otok privlačil asirske, egipčanske in feničanske trgovce, kasneje pa tudi grške, rimske in arabske, ki so trgovali s sužnji, slonovino, kožami, začimbami in železom. V Periplusu Eritrejskega morja s konca prvega stoletja našega štetja, ki je najstarejši opis vzhodnoafriške obale, se grški trgovec čudi nad domačnostjo Arabcev v vzhodni Afriki, njihovim razumevanjem jezika in porokami med njimi. Prvi stalno naseljeni Arabci so na Zanzibarju od 7. stoletja dalje, v večjem številu pa so prišli po Mohamedovi smrti, ko so se arabska plemena med seboj borila za njegovo nasledstvo. Arabski naseljenci so takoj po prihodu vzpostavili živahno trgovino z matično deželo. Zanzibar je postal bogata mestna država s trgovskimi stiki, ki so segali vse do Indije in Azije. V zamejo za sužnje, zlato, slonovino in les so kupovali začimbe, tekstil in steklo. Gospodarski razcvet so prekinili Portugalski ob koncu 15. stoletja. Začeli so nadzorovati trgovske poti, dobili oblast nad otokom in uvedli pobiranje davkov. Leta 1729 so jih Arabci iz Omana pregnali s pomočjo domačinov in otok priključili sultanatu Oman. Velike spremembe je prinesel sultan Sa'id Sayyid, ki je organiziral velikopotezno trgovino s sužnji. Dodaten razcvet je doživel, ko je sultan kmalu po letu 1830 iz Maskata na Zanzibar prestavil prestolnico sultanata Oman. S pomočjo trgovcev je sultan razširil arabski vpliv na večji del vzhodne Afrike. V tistem času je bil znan rek, da »ko na Zanzibarju zaigrajo flavte, pleše cela Afrika«. Po njegovi smrti leta 1856 je prek 2 milijona km² velik imperij začel počasi razpadati. Iz ostankov je leta 1890 nastal britanski protektorat.

Slika 1: Izrezljana tikova vrata so bila najpomembnejši del hiše. Velikost in izdelava sta bili odraz lastnikovega bogastva in položaja v družbi. Lastnik jih je dal izdelati še preden je zgradil novo hišo (foto: Mimi Urbanč).

Trgovanje s sužnji. Bogastvo Zanzibarja je slonelo na trgovini s sužnji, ki je imela v Afriki dolgo tradicijo, vendar je imela na začetku majhen obseg. Bantujška ljudstva, med katerimi so najbolj znani Njamvezi, so lovila pripadnike drugih plemen in jih prodajala Arabcem na obali. V 18. stoletju pa so vladajoči Arabci s pomočjo domačih trgovcev (največji med njimi je bil Tippu Tip) sami začeli organizirati suženjsko trgovino, saj se je potreba po sužnjih povečala – ne samo v arabskih deželah, pač pa zlasti zaradi novih plantaž kave in sladkornega trsa na francoskih otokih Mauritius in Reunion, plantaž klinčkov na Zanzibaru in okoliških otokih ter zaradi velike potrebe po slonovini, ki so jo zajeti sužnji nosili iz notranjosti do obale. Sužnje so vozili celo v Nizozemsko Vzhodno Indijo in v ženske hareme v arabske dežele. Dodaten razcvet so pri-

nesli parniki, ki so omogočali prevoz klinčkov v Evropo in Indijo in s tem povzročili večje potrebe po tej dišeči začimbi. Vendar delo na plantažah ni bila najhujša možna usoda zajetih ljudi. Včasih, ko je ponudba preseгла povpraševanje, je pleme Doe pojedlo »presežke«.

Tako je ta majhen otok pisal usodo številnim ljudstvom v notranjosti Afrike. Lov je segel tisoče kilometrov daleč v notranjost, vse do današnje Zambije in Konga. Karavane, ki so se podale na celino, so štele tudi do 1000 ljudi, večina Bantu črncev pod vodstvom arabskih trgovcev. Sultan Sa'id Syyid je v trgovino pritegnil številne indijske trgovce, ki so vlagali svoj kapital, poleg tega pa kot večji trgovci opravljali administrativne in knjigovodske posle. Karavane so v zameno za sužnje lokalnim gospodarjem ponujale predvsem orožje, v najbolj oddaljenih predelih pa same lovile sužnje in slone. Tako je otok v 18. in 19. stoletju postal ena največjih suženjskih tržnic na svetu. Letno naj bi se tukaj prodalo med 10.000 in 30.000 sužnje, po nekaterih podatkih celo do 50.000. Vzhodnoafriška trgovina res ni nikoli dosegla obsega zahodnoafriške oziroma atlantske, vendar pa je močnejše prizadela domače črno prebivalstvo, saj je bil ta del Afrike redkeje naseljen kot zahodni. Še zlasti zato, ker je na vsakega sužnja, ki so ga prodali na zanzibarski tržnici, prišlo pet ljudi, ki so umrli na poti do nje. Nekateri podatki govorijo, da jih je umrlo prek 90%. Največ zaradi težkih potovalnih razmer, številnih boleznih, utrujenosti in surovega ravnanja z njimi. Za karavanami so ostajala številna trupla tistih, ki niso zmogli poti. Iz svahilijskih pristanišč v vzhodni Afriki naj bi v suženjstvo odšlo 4 milijone ljudi.

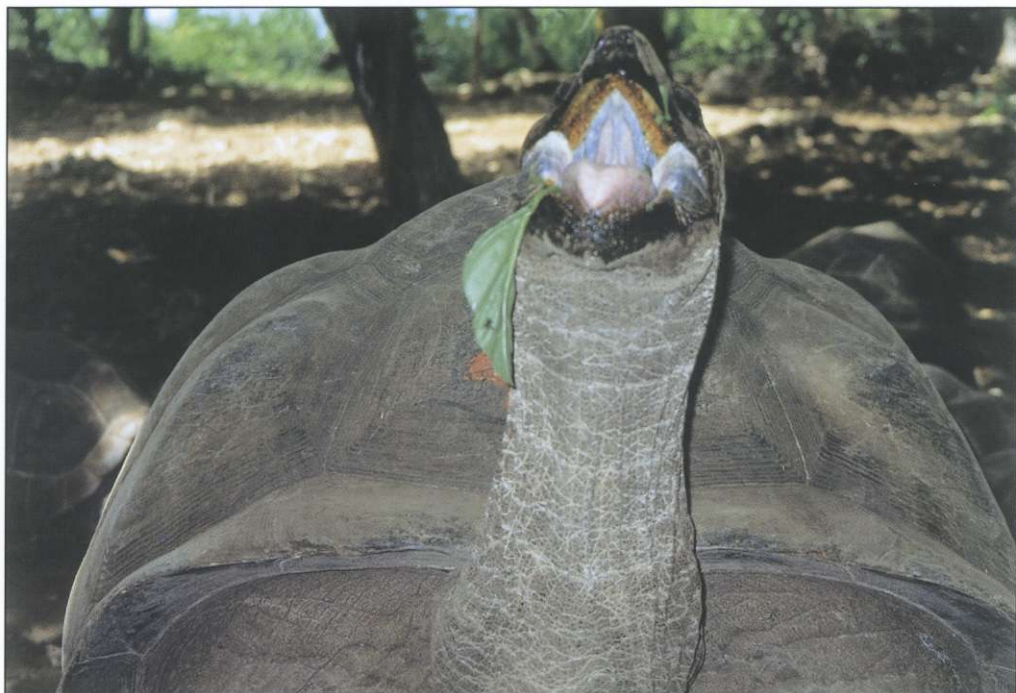
Leta 1822 so Arabci podpisali tako imenovano moresbyjsko pogodbo, s katero so se obvezali, da ne bodo prodajali sužnjev kristjanom, vendar so jih še naprej muslimanom. Prepoved se je uveljavila šele 1873, in sicer zaradi resne angleške grožnje. Na mestu nekdanje suženjske tržnice je zrasla krščanska katedrala. V manjšem obsegu je trgovina živela vse do konca prve svetovne vojne. Položaj sužnjev pa se tudi po prepovedi trgovanja z njimi ni kaj dosti izboljšal; nekdanji sužnji so postali zelo

Slika 2: Bogastvo Kamnitega mesta se je dvignilo iz krvi in znoja sužnjev. V nekaj kvadratnih metrov veliki ječi s širokim kanalom za iztrebke se je stiskalo več kot 50 zajetih Afričanov. Surovo ravnanje na poti in nevzdržne bivanjske razmere so preživel le najmočnejši (foto: Mimi Urbanc).

Slika 3: Poldrugo uro dolga vožnja s katamaranom iz Dar es Salaama te prestavi v nov svet: arabski svet ozkih uličic, notranjih vrtov in številnih trgovin, v svet korana in zastrtih žensk (foto: Mimi Urbanc).

Slika 4: Na Chunguju, Zaporniškem otoku, živijo kopenske želve velikanke. Francoski mornarji že l. 1784 omenjajo »Želvji otok«, na katerem te živali domujejo že prek 200 let, po drugih virih pa naj bi jih okoli 1800 iz Sejšelov prinesli Arabci (foto: Ivan Likar).

slabo plačana delovna sila na plantažah, kjer sta bila mučenje in barbarski odnos vsakodnevna praksa. Končalo pa se je lovljenje novih sužnjev.

V času največjega razcveta suženjske trgovine je bil Zanzibar nadvse privlačen za misijonarje, ki so jih na otok pripeljale številne zgodbe o grozotah suženjstva, in popotnike, ki so zaradi ugodne geografske lege tukaj začeli svojo pot v notranjost afriške celine. Nemški misijonar Johann Krapf se je od tu podal na svoj pohod na goro Kenya in Johann Rebbman na Kilimandžaro. Svojo odpravo, usmerjeno v iskanje naravnih virov v dolini Nila v organizaciji Britanskega kraljevega geografskega društva, sta tu začela Richard Francis Burton in John Hanning Speke. Najpomembnejše pa je delo škotskega misijonarja Davida Livingstona, ki se je z vsemi silami posvečal prepovedi suženjske trgovine. Že omenjena krščanska katedrala se ponaša z lesenim križem, narejenim iz drevesa, pod katerim je bil pokopan.

Otok začimb. Arabci so na začetku 19. stoletja z Daljnega vzhoda na otok prinesli prve sadike dišečega klinčevca, in sicer zato, da bi razbili monopol v trgovini z začimbami, ki ga je imela Nizozemska vzhodna Indija. Zaradi tropskega podnebja in ugodne klime je drevo dobro uspevalo in v treh desetletjih je otok postal največji izvoznik te začimbe na svetu. Klinčkom so se kmalu pridružile ostale začimbe: poper, ingver, kumina in cimet in otoku dale ime 'Otok začimb'. Po eni izmed teorij o izvoru imena Zanzibar naj bi le-to bilo povezano z latinsko besedo za ingver *zingiber*. Klinčki so našli svoje mesto celo v zanzibarskem pregovoru, ki pravi, da »klinčki ne bodo rasli, če ne bodo videli gora in vonjali morja«. Z začimbami, morjem in Arabci je povezana tudi zanzibarska kuhinja. Poleg rib in sadja je najpogosteje na mizi *pilau*. Ime izhaja iz perzijske besede *pilav* ali *pilaw*. To jed iz riža, zelenjave in mesa pod istim imenom poznajo

v vseh deželah Bližnjega vzhoda in zahodne Azije. Posebnost zanzibarske različice je bogastvo okusov, ki ji ga dajejo številne začimbe.

Arabska dediščina. Dediščina burne in bogate preteklosti je opazna na vsakem koraku. Stone town je najstarejši del mesta Zanzibar na istoimenskem otoku. To je mesto belih palač, številnih trgovin, tržnic, mošej in ozkih ulic, po katerih se sprehajajo v črno odete ženske. Zgrajeno je bilo z aromo nageljnovih žbic in s krvjo sužnjev. Mesto so zgradili večinoma arabski in delno indijski trgovci v 19. stoletju, ponaša pa se s čudovito arhitekturo, prežeto z arabskim, indijskim, evropskim in afriškim vplivom. Balkoni, notranja dvorišča, vrtovi sredi gosto zazidanega mesta, kamnite klopi vzdolž mestnih ulic, predvsem pa izrezljana lesena vrata kažejo bogastvo otočanov v preteklosti.

Današnji prebivalci so odraz preteklih gospodarskih in prebivalstvenih tokov. V 18. stoletju je bilo med 65 in 90 % ljudi zasužnjenih. Danes prevladujejo mešanci med Bantujci in Arabci, saj so bile poroke med njimi običajne že v preteklosti. Na tak način so Arabci zakoninili svojo vero v novi deželi. Leta 1958, ko je bil zadnji popis narodnostne pripadnosti, je bilo od vsega skupaj 346.000 ljudi na otoku Unguja oziroma Zanzibar dobrih 13 % Arabcev, dobrih 5,3 % ostalih Azijcev, večinoma Indijcev, vse ostalo pa so bili razen redkih Evropejcev mešanci med Arabci in Bantujci. Današnja narodnostna sestava je precej podobna, povečal pa se je delež črncev, ki so po združitvi s Tanganjiko prišli s celine, zmanjšal pa se je delež Indijcev in Arabcev. V revoluciji v začetku leta 1964, mesec po neodvisnosti, je bilo v nekaj dneh ubitih 17.000 Azijcev, mnogi pa so kasneje zaradi nestrinjanja s politiko poenotenja združene dežele odšli z otoka.

Glede imena otoka je verjetnejša teorija od prej omenjene, da so mu dali ime Arabci. Zanzibar pomeni 'dežela črncev'. Ime je sestavljeno iz arabskih besed *Zinj*, kar pomeni 'črn' in *barr*, kar pomeni 'dežela'. V dobi največjega razcveta in vse do l. 1928 je to ime veljalo za velik del vzhodnoafriške obale, ki so jo nadzorovali omanski Arabci, kasneje pa se je omejilo na omenjene otoke. Arabski vpliv se kaže

tudi v verski pripadnosti, saj je kar 98 % otočanov muslimanske veroizpovedi. Zanzibar je zelo tradicionalna in stroga islamska skupnost, kar se na zunaj vidi v oblačilih prebivalcev, velikem številu mošej in prepovedi pitja alkohola na ulici ter v večini hotelov.

Pod arabskim vplivom se je izoblikoval jezik svahili oziroma kisvahili, v osnovi bantujski jezik, ki je v stoletjih stikov prevzel mnoge arabske besede in arabsko abecedo, v kasnejših stoletjih tudi posamezne portugalske in angleške besede. Tudi samo ime izhaja iz arabske besede *sawahili*, kar je množinska oblika pridevnika 'obalen'. Vse do 19. stoletja je bil omejen na arabska trgovska mesta na obali vzhodne Afrike, takrat pa se je po trgovskih poteh razširil v notranjost afriške celine. Kolonialna oblast ga je uvedla v upravo in gospodarstvo, misionarji pa so v njem napisali knjige, ki so služile verskim potrebam in arabski zapis spremenili v latinični. Za osnovo so vzeli zanzibarsko narečje kiUnguja, ker je bil ta otok takrat

Slika 5: Kolonialna preteklost Zanzibarja je pustila pečat v arhitekturni podobi (foto: Mimi Urbanc).

Slika 6: Tropsko drevo muškat rodi sadeže v velikosti večje olive, ki so najprej zlatorumene barve, kasneje pa potemnije. Iz njihovega notranjega dela pridobivajo mušklatni orešček, iz tanke rdeče prevleke, ki ga obdaja, pa mušklatni cvet (foto: Mimi Urbanc).

kulturno in gospodarsko središče vzhodne Afrike, in s tem postavili temelje standardnega jezika. Danes je to *lingua franka* v večjem delu vzhodne Afrike: Tanzaniji, Keniji, Zairu in Ugandi. Vpliv arabske kulture nam razjasni tudi naslednji primer. Svahilijska beseda *ustaarabu*, ki izvira iz arabščine, ne pomeni samo 'postati Arabec', ampak tudi 'civilizacija'. Postati Arabec oziroma sprejeti muslimansko vero je pomenilo civilizirati se. Tako je Zanzibar civilizirana mešanica: v preteklosti Afričanov in Arabcev, danes pa tradicije in sodobnosti.

1. *All about Zanzibar*. Medmrežje: <http://www.allaboutzanzibar.com/>. 5.7.2002.
2. Fitzpatrick, M. 1999: *Tanzania, Zanzibar and Pemba*. Hawthorn.
3. Iliffe, J. 1997: *Africans: the history of a continent*. Cambridge.
4. *Spices: a survey of the world market. 2, Selected markets in North America, Asia and the*

Pacific, the Middle East and North Africa. Geneva. 1982.

5. *Slavery From Islamic and Christian Perspectives*. Medmrežje: <http://www.al-islam.org/slavery/>. 5.7.2002.
6. *The African slave trade from the fifteenth to the nineteenth century: reports and papers of the meeting of experts organized by Unesco at Port-au-Prince, Haiti, 31 January to 4 February 1978*. Paris. 1979.
7. *The Swahili coast*. Medmrežje: <http://www.pbs.org/wonders/Episodes/Epi2/swahi.htm>. 5.7.2002.